

آرمان امنیت امت مسلمان در گفتمان انقلاب اسلامی: ضرورت‌ها و چالش‌ها

بهزاد قاسمی^۱

دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۷/۱۴

تأیید مقاله: ۱۳۹۸/۰۹/۱۰

چکیده

تحلیل تأثیر انقلاب اسلامی بر ملت‌های مسلمان و پیامدهای آن به‌خصوص در حوزه امنیت، از موضوعات نیازمند به پژوهش است. امت‌گرایی «امت واحده» از مباحث مهم گفتمان انقلاب اسلامی در جهان اسلام و عرصه بین‌الملل است. این رویکرد گفتمانی مورد تأکید رهبران انقلاب اسلامی بوده و قانون اساسی به ضرورت تحقق آن اشاره کرده است. انقلاب اسلامی مبتنی بر آرمان خود و اصل حمایت از نهضت‌های رهایی‌بخش، در حمایت از ملت‌ها امنیت همه‌جانبه را درپیش گرفته است. امنیت در اسلام با تعابیر مختلف مورد توجه بوده و بنیان مرصوص، ریسمان الهی و آرامش، نمونه آن است که با جوهر وجودی انسان، پیوند مستحکم دارد. این نوشتار در پی آن است تا از طریق شناسایی و تبیین الزامات تحقق «امنیت همه‌جانبه امت اسلامی»، به بررسی موانع تحقق پیامدهای مثبت (ضرورت‌ها) و پیامدهای منفی (چالش‌ها) آرمان انقلاب اسلامی در این زمینه بپردازد. مقاله از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی استفاده کرده و در جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از روش کتابخانه‌ای بهره گرفته و در نهایت قالب تحلیل پیشنهادی را ترسیم کرده است. یافته‌های مقاله مؤید این واقعیت است که تحقق وحدت مسلمین، پیش‌شرط تحقق «امنیت امت واحده» است. وضعیت کنونی مناسبات حاکم بر نظام بین‌الملل مبتنی بر دولت‌های ملی و ظهور رویکردهای سلبی و واهم‌گرایی در جهان اسلام، از پس‌راندن‌ها و موانع جدی تحقق آرمان انقلاب اسلامی در این زمینه هستند. با توجه به مراتبی که بیان شد، نتایج تحقیق نشان می‌دهد، انقلاب اسلامی در کانون «امت واحده» قرار دارد. نقش محوری جمهوری اسلامی ایران در «ژئوپولیتیک محور مقاومت»، توجه به موضوع «ام‌القری جهان اسلام» و مؤلفه‌های ایجابی «جمهوری‌های مستقل و آزاد» از مهم‌ترین پیشران‌های آن هستند. در نتیجه، کوشش در تأسیس جمهوری‌های مستقل و آزاد و موفقیت در استقرار و استحکام جمهوری اسلامی در سرزمین‌های اسلامی، امنیت امت اسلامی را محقق خواهد کرد.

کلید واژه‌ها

انقلاب اسلامی؛ امت‌گرایی؛ امنیت همه‌جانبه؛ امام خمینی (رحمه‌الله علیه)؛ دولت اسلامی

این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی و پروژه "واکاوی سازوکارهای وحدت‌بخش جهان اسلام با تمرکز بر گفتمان انقلاب اسلامی و اخوان المسلمین مصر" است که در دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام انجام شده است.

ghasemi.b1981@gmail.com

۱. استادیار دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

مقدمه

یکی از مهم‌ترین آرمان‌های انقلاب اسلامی، کمک به تحقق وحدت مسلمین و همگرایی کشورهای اسلامی در راستای استقرار امنیت همه‌جانبه است. امنیت امت مسلمان در گفتمان انقلاب اسلامی به صورت مسئله اصلی در این پژوهش طراحی شده است. درباره ضرورت پژوهش گفتنی است که از نیمه دوم قرن بیستم، مطالعات امنیتی در سطح جهان، در حال گسترش بوده است. انحطاط امنیتی حاکم بر جهان، که در دو جنگ جهانی اول و دوم و ده‌ها جنگ بزرگ و کوچک خود را نشان داد و نیز استبداد و استعمار حاکم بر بسیاری از کشورها، که انقلاب‌ها، قیام‌ها و جنبش‌های فراوانی را به دنبال داشت، نخبگان سیاسی و فکری را به تأمل و چاره‌جویی واداشته است (لکزایی، ۱۳۹۱: ۷).

وحدت مسلمانان در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به‌عنوان ضرورت‌ها و چالش‌ها به روش توصیفی - تحلیلی بررسی شده است. قلمرو مطالعاتی تحقیق جهان اسلام و شامل همه سرزمین‌های اسلامی بوده و دامنه زمانی آن نیز، پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران می‌باشد. براساس مسئله تحقیق، پرسش اصلی آن است که الزامات تحقق «امنیت همه‌جانبه امت اسلامی» چیست و موانع تحقق پیامدهای مثبت (فرصت‌ها) و پیامدهای منفی (تهدیدات) آن کدامند؟

پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که درباره امنیت همه‌جانبه امت اسلامی مبتنی بر گفتمان انقلاب اسلامی، اثری نگارش نیافته است؛ البته برخی مطالعات پژوهشی در این زمینه عبارتند از: مقاله فلسفه امنیت از دیدگاه امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، از نجف لکزایی. این مقاله با تمرکز به مبانی معرفتی، فلسفه امنیت در اسلام و از منظر امام خمینی (رحمه‌الله علیه) را بررسی کرده است (لکزایی، ۱۳۸۹: ۱۴). نویسنده مقاله، امنیت را به دو دسته امنیت متعالیه و متدانیه طبقه‌بندی کرده است. مکتب متعالیه به بقای ابدی انسان می‌اندیشد و مکتب متدانیه تنها بقای دنیوی را کانون توجه خود قرار داده است. تفاوت اساسی امنیت متعالیه با سایر مکاتب از منظر ایشان تفاوت در علت مادی، غایی، صوری و فاعلی امنیت است. مقاله دیگری از غلامحسین مقیمی با عنوان مؤلفه‌های معرفتی و ساختاری سرمایه اجتماعی اسلام در مورد تحقق اتحاد جماهیر اسلامی از منظر امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، (مقیمی، ۱۳۹۴). این مقاله اثربخشی

سرمایه اجتماعی در ساختار اسلام و اتحاد کشورهای اسلامی را بررسی کرده و مؤلفه معرفتی و ساختاری را مورد بررسی قرار داده است، در نتیجه سرمایه اجتماعی از منظر اسلام مورد بررسی قرار گرفته و اهمیت و ضرورت هریک تبیین شده است. این مقاله، امنیت همه‌جانبه امت اسلامی را از منظر گفتمان انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار داده و عوامل پیشران و پسران در این زمینه را شناسایی و تحلیل کرده است. کتاب الگوی امنیت نرم از دیدگاه قرآن کریم توسط سیداحمد طباطبایی یزدی به رشته تحریر درآمده و توسط مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام) منتشر شده است. در این کتاب بیشتر جنبه‌های نرم امنیت تبیین و بررسی شده است. مهم‌ترین خصیصه کتاب، تبیین ابعاد امنیت دنیایی و امنیت اخروی است که در اینجا امنیت را محدود به دنیا ندانسته بلکه امنیت، ابدی بوده و با از بین رفتن بعد فیزیکی/ جسم، امنیت انسان از بین نمی‌رود؛ در حالی که در سایر مکاتب و رویکردهای امنیتی چنین نیست (طباطبای یزدی، ۱۳۹۴: ۲۸ - ۳۷). در نتیجه، قالب تحلیلی و استنباطی از جمهوری‌های مستقل و آزاد را ترسیم کرده است. قالب پژوهش تحلیلی انجام شده و شناسایی و استنباط شاخص‌های در موضوع مذکور وجه تمایز این مقاله با سایر پژوهش‌ها است.

مبانی نظری پژوهش (داده‌های پژوهش)

مفاهیم پژوهش: در این بخش، به امنیت همه‌جانبه در اسلام و رویکرد انقلاب اسلامی، امت و امت واحده پرداخته شده است و امنیت از منظر مبانی اسلامی و اندیشه غربی مقایسه می‌شود.

- امنیت و امنیت همه‌جانبه: امنیت در لغت به معنای حالت طمأنینه و عدم خوف است (طباطبایی، ج ۱۱، ۱۳۶۸: ۴۸). در معرض خطر نبودن یا از خطر محافظت شدن (میرعرب و سجادی، ۱۳۷۹: ۱۲۳) و آزادی و عدم هجوم است (هندیانی، ۱۳۸۶: ۹). امنیت در اندیشه غرب و مبتنی بر رویکرد رئالیستی ریشه در مجموعه‌ای از تنش‌ها، تناقض‌ها، شانه خالی کردن‌ها و تحلیل‌ها وجود دارد که در بستر تاریخی شکل گرفته‌اند (اشمیت^۱، ۲۰۰۲: ۲۲؛ کوهن^۲،

1. Schmidt
2. Katzenstein & keohane

۱۹۹۸: ۵۴). لیبرالیست‌ها صلح را امنیت و حالت جنگ و درگیری نظامی را ناامنی تعریف می‌کنند (اسنایدر^۱، ۱۹۹۱: ۱۹۹؛ ریس کاپن^۲، ۱۹۹۵: ۸۹). در واقع معانی امنیت در مبانی اسلام و اندیشه غربی تفاوت اساسی دارند.

امنیت در مفهوم، تمامی ابعاد زندگی و حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، داخلی و خارجی را شامل می‌شود و به‌تعبیر دیگر، هرگونه قوت و قدرت در یک حوزه را منشأ قدرت و اقتدار در حوزه‌های دیگر می‌داند (وطن‌دوست، ۱۳۸۶: ۱۰۲؛ مردن، ۱۳۷۹: ۱۲۴). توافق عمومی بر سر تعریف اصطلاحی و مفهومی آن وجود ندارد، زیرا امنیت تحت تأثیر عوامل متعدد در درجه‌های متفاوت قرار دارد. برای نمونه، عوامل نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی نقش دارند (میرعرب و سجادی، ۱۳۷۹: ۱۲۱؛ بوزان، ۱۳۸۶: ۱۴۳). در مفهوم امنیت «فقدان تهدید» و چون فقدان تهدید به‌طور مطلق دست‌یافتنی نیست به «حداقل‌رساندن تهدید» را در مفهوم کافی دانسته‌اند (امام جمعه‌زاده و درجانی، ۱۳۸۹: ۱۲۶). در واقع، امنیت به‌معنای صلح و آرامش بوده و تلاش در جهت به‌حداقل‌رساندن تنش‌ها و افزایش آرامش در عرصه‌های مختلف جامعه را امنیت می‌نامند.

امنیت همه‌جانبه: رهیافت امنیت دارای ابعاد مختلف است. از منظر امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) امنیت همه‌جانبه است (شایگان، ۱۳۹۱: ۷۴) و امنیت عینی و واقعی است و با ذهنیات نمی‌توان آن را تأمین کرد (امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، ۱۳۷۹/۱۱/۲۵). امنیت به شاخصه‌های مختلف به غیر از جنبه نظامی به ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیطی و فرهنگی قابل توزیع است (بوزان، ۱۳۸۶: ۱۲۴؛ صباغیان، ۱۳۹۲: ۱۱۶).

اسلام به تمام ابعاد امنیتی توجه دارد. براساس آیه قرآن ایمان، منبع امنیت است (نور/۵۵). مرجع امنیت اسلام است و بدون رضایت‌مندی و پشتوانه مردم، امنیت ناستوار است و صلح برقرار نخواهد شد (کریمی مله، ۱۳۸۴: ۷۶۵). امنیت به‌معنای نبود تهدید است. شاخصه اصلی آن تأکید ویژه بر ماهیت نظامی تهدیدات است (افتخاری، ۱۳۹۱: ۸۵ و افتخاری، ۱۳۸۳: ۹۴). در امنیت همه‌جانبه امنیت هستی‌شناختی از اولویت و ارجحیت بیشتری برخوردار است. در

1. Snyder
2. Risse-Kappen

این رویکرد امنیتی، امنیت هستی و وجود است. امنیت هستی شناختی امنیت جسم نیست، بلکه امنیت نفس و شخصیت است؛ یعنی احساس ذهنی و روانی یک فرد مورد توجه است (قادری، ۱۳۹۷: ۱۲۱؛ قاسمی، ۱۳۹۷: ۷). در نتیجه امنیت در گفتمان انقلاب اسلامی همه‌جانبه است؛ یعنی امنیت اجتماعی، امنیت اقتصادی، امنیت فرهنگی، امنیت سیاسی و تمام ابعاد آن مدنظر است.

- امت واحده: امت در لغت از ریشه «ام» به معنای قصد و آهنگ کردن و روانه شدن گرفته شده است (احمدی، ۱۳۸۸: ۵۹). امت به معنی گروه، قبیله، پیروان و امم است. در اینجا مقصود از امت گروهی از مردم، ملت و ملل هستند که دین، باور، عقیده و ارزش‌های مشترک و یکسان دارند. آنچه در قرآن کریم از آن مفهوم «اجتماع یکپارچه» برداشت می‌شود: «وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا...: مردم امتی واحده بیش نبودند تا آنکه اختلاف ورزیدند» (یونس/۱۹). پیش شرط امت، وحدت است. وحدت، یعنی یکی و به معنی یکدست شدن آمده است (ایرانی، ۱۳۸۸: ۷۱).

خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ: این امت شماست، امتی واحد / یکپارچه و من پروردگار شما هستم، پس مرا عبادت کنید» (انبیاء/۹۲). در آیات متعددی مثل، سوره مؤمنون، آیه ۵۲، سوره بقره، آیه ۱۴۳ و در آیات دیگر مکرر به این موضوع اشاره شده است؛ یعنی جماعت و گروهی که برای امری گرد هم آمده‌اند؛ خواه دین واحد، زمان و یا مکان واحد باشد (جوان آراسته، ۱۳۷۹: ۱۶۹؛ احمدی، ۱۳۸۸: ۴۹). امت در واقع نه تنها دارای فرهنگ واحد هستند بلکه، قصد، عزم، تصمیم و اراده مشترک دارند (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۲۸۴؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۱۴: ۲۵۹).

میان امت و ناس/ مردم تفاوت است. مردم غیر از امت است. آحاد مردم/ ناس بر پایه مواردی چون اشتراک خون، نژاد، خاک و مرزهای جغرافیایی حرکت کرده و تجمع می‌شوند، ولی وحدت مشترک ناس روی خط و راه، آرمان مشخص و آگاهانه است (عمید زنجانی، ۱۴۲۱ق، ج ۲: ۲۹۳؛ شریعتی، ۱۳۸۲: ۶۵۰؛ دولت‌آبادی، ۱۳۷۵: ۲۴۷). «امت» شامل مجموعه‌ای از افراد است که براساس عقیده و فکر واحد، زندگی مشترک و هماهنگی را برای خود انتخاب می‌کنند (عمید زنجانی، ۱۳۶۷: ۵۸ و ۵۹). در نتیجه میان عامه مردم/ ناس، آن کسانی که بر

محور یک مکتب جمع می‌شوند و شکل می‌گیرند، برپایه اعتقاد به اسلام و التزام به آموزه‌های شریعت مجموعه‌ای را پدید می‌آورند امت نامیده می‌شود. بنابراین، امت، غیر از ناس و از نظر مکتب اسلام، امت نیاز به امامت دارد (بهشتی، ۱۳۹۰: ۳۹). هر گردهمایی و اجتماعات ناس/ مردم به معنای امت و امت‌گرایی نیست، بلکه امت و امت واحد دارای آرمان، ارزش، مسیر و اعتقادات واحدی هستند و بدون توجه به نژاد، جغرافیا و مرز و سرزمین است.

- امنیت از منظر اسلام و غرب: در اسلام امنیت همه‌جانبه است و در اندیشه غربی چنین نیست. امنیت در مکاتب غربی چه در لیبرالیسم و چه در رئالیسم ریشه مادی و بیشتر جنبه دولتی دارد. برای نمونه «برژینسکی» در این باره معتقد است، توانایی کشور در دفع تهدیدهای خارجی علیه حیات سیاسی یا ملی (برژینسکی، ۱۳۶۹: ۱۲).

در نگاه وی امنیت به سطح دولت فروکاسته شده است. براساس منابع مورد بررسی در جدول زیر برخی شاخص‌های امنیت در نگاه اسلامی و غربی نشان داده شده است.

جدول ۱. مقایسه شاخص‌های امنیت در مبانی اسلام و اندیشه غرب

امنیت در اسلام و انقلاب اسلامی	امنیت در غرب (در نگاه لیبرالیستی و رئالیستی)
امنیت ریشه الهی و غیر مادی دارد.	ریشه مادی دارد (تفکیک امنیت و جامعه و اصالت فرد)
مرجع امنیت اسلام و مردم «امت» است	مرجع امنیت دولت است.
امنیت در اسلام مرز سرزمینی و جغرافیایی ندارد.	امنیت معطوف به جغرافیا و سرزمین مشخص است.
روش کسب امنیت وحدت و ایمان و معنویت است.	روش کسب امنیت جنگ و افزایش قدرت نظامی است.
امنیت در اسلام و انقلاب اسلامی همه‌جانبه و ابعاد مختلف دارد.	امنیت در نگاه غربی یک‌بعدی است.
حاکمیت و استقلال کشورها در دل امت واحد زمینه‌ساز امنیت است.	حاکمیت و استقلال کشورها مهم‌ترین رکن امنیت در اندیشه غربی است.

منابع: لکزایی، ۱۳۸۹؛ فیروزآبادی، ۱۳۹۱؛ شایگان، ۱۳۹۱؛ ابراهیمی و دیگران، ۱۳۹۳؛ قاسمی، ۱۳۸۶

چارچوب نظری

همگرایی واژه‌ای است که در مقابل واگرایی قرار دارد. مفهوم همگرایی همواره به‌عنوان یکی از مباحث محوری عرصه مطالعات بین‌الملل مطرح بوده است. این مفهوم به‌ویژه بعد از وقوع دو جنگ جهانی که به صف‌بندی در مقابل هم انجامید، اهمیت بیشتری یافت. همگرایی

یعنی، فرایندی که طی آن دولت‌ها یا واحدهای سیاسی برای دستیابی اهداف مشترک خود به‌طور داوطلبانه و آگاهانه، بخشی از حاکمیت و اقتدار عالی خود را به یک مرکز فراملی واگذار می‌کنند (کاظمی، ۱۳۷۰: ۳۰).

به‌عبارت‌دیگر، همگرایی بیانگر شرایطی است که در آن، سازمان‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی و دستگاه‌های ارتباطی واحدهای جمعی و منافع مشترک به‌حدی به هم نزدیک می‌شوند که نظام جدیدی از روابط، جایگزین نظام پیشین می‌شود.

افراد زیادی در زمینه همگرایی نظریه‌پردازی کرده‌اند، برای نمونه، برخی نظریات مرتبط با پژوهش حاضر عبارتند از: «ارنست هاس»^۱، همگرایی را فرایندی می‌داند که در آن چندین بازیگر سیاسی مجزا، فعالیت‌های سیاسی، انتظارات و وفاداری خود را به مرکز جدیدی محول می‌کنند. «امیتل اتزیونی»^۲، همگرایی را وضعیت ویژه می‌داند که در آن وحدت سیاسی، سبب افزایش قدرت واحدهای متشکل می‌شود. «لئون لیند نبرگ»^۳، در همگرایی ملت‌ها از قدرت مستقل خود چشم‌پوشی کرده و با اتخاذ تصمیم مشترک به نهاد جدید تفویض می‌کنند. «کارل دویچ»^۴، همگرایی را اساس اجتماعی واحد در محدوده یک قلمرو می‌داند و یک شرایط بادوام است. «کروم^۵ و هراکلاید»^۶، همگرایی را اتفاق ارزش‌ها برای اهداف مشترک می‌داند. «جین کاپو راسو آلن پلوفسکی»، همگرایی را ساختار جدید در سطح نظام وسیع‌تر از جغرافیای محدود می‌داند (صفوی، ۱۳۸۹: ۱۶۱؛ ولایتی، ۱۳۸۹: ۱۶۲؛ دویچ، ۱۹۷۶: ۳۲؛ هاس، ۱۹۶۴: ۲۸).

به باور این گروه، همگرایی مفهوم اتحاد سیاسی بین دولت‌های مستقل و حاکم را دربردارد، مانند آنچه در امریکا و سوئیس اتفاق افتاد، ازمنظر «دویچ» همگرایی به‌معنای «ادغام سیاسی» است (دویچ، ۱۹۷۶: ۱۴۱). همگرایی، یک وضعیت نهایی و قطعی است که پس از گذشتن از یک حد آستانه در دولت‌ها به‌دست می‌آید (فرانکفل، ۱۳۷۱: ۸۴). درواقع همگرایی

-
1. Ernest Hass
 2. Amitay Etzioni
 3. Leon liden berg
 4. Carle Deutsch
 5. Ceroum
 6. Herakelaid

در جهان اسلام و وحدت کشورهای اسلامی با گذر از زمینه‌های دینی، ارزشی و آرمان و ایده مشترک و ازسوی‌دیگر، دشمن مشترک قرار دارد.

موضوع وحدت مسلمین و همگرایی در جهان اسلام و میان کشورهای اروپایی سابقه دارد. برای نمونه اتحادیه اروپا تجربه و نمونه‌ای برای کشورهای اسلامی است. اتحادیه اروپا یک اتحادیه اقتصادی و سیاسی است که از ۲۸ کشور تشکیل شده است. در سال ۱۹۵۷ با توافقنامه رم بین ۶ کشور شکل گرفت. شعار این اتحادیه، متحد در تنوع بود. قوه مقننه مجلس قانون‌گذاری اتحادیه اروپا است و مجلس علیا و سفلی نیز مجلس اتحادیه و پارلمان اروپا است. اتحادیه اروپا در سال ۱۹۹۹ واحد پول مشترکی بنام یورو را معرفی کرد و در ۱۹ کشور جایگزین پول ملی شد. ۲۲ کشور از اعضای اتحادیه عضو ناتو هستند.

سیاست مشترک خارجه و امنیت از دیگر ارکان اتحادیه اروپاست. مهم‌ترین نهادهای اتحادیه اروپا شامل: شورای اروپایی، شورای اتحادیه اروپایی، کمیسیون اروپا، دادگاه اروپا، پارلمان اروپا، بانک مرکزی اروپا، دیوان محاسبات، دفاع، کشاورزی و تجارت می‌شود که در برخی امور به‌عنوان سازمان بین‌المللی عمل می‌کنند و در برخی به‌صورت فدراسیون عمل می‌کنند. مدل اتحادیه اروپا به‌عنوان یک الگو و نمونه در دنیا است که می‌تواند در کشورهای اسلامی نیز مورد استفاده قرار گرفته و مبتنی بر ساختار آن اتحاد اسلامی (اتحاد جماهیر) بر اساس آموزه دینی خود و در جغرافیای جهان اسلام شکل بگیرد (امینیان، ۱۳۹۴: ۱۸۶؛ نقیب‌زاده، ۱۳۸۲: ۳۲ - ۴۸). گفتنی است که ترکیه به‌عنوان کشور غیراروپایی و مسلمان همواره در تلاش و خواستار پیوستن به اتحادیه اروپا است و این کشور کوشش دارد خود را به‌مثابه یک کشور اروپایی در عرصه بین‌المللی مطرح نماید؛ اما با گذشت نزدیک به دو دهه از آن هنوز این کشور موفق نشده است (آقایی و عقدایی، ۱۳۹۱: ۱۰۷ - ۱۱۹).

علاوه‌بر شرایط ویژه اتحادیه اروپا جهت پذیرش و شرایط منطقه‌ای و محیطی کشورها جهت عضویت و دلایل دیگر هنوز شرایط پیوستن ترکیه به اتحادیه را فراهم و تأیید نکرده است. ازسوی‌دیگر، گفتنی است که غالب کشورهای عضو اتحادیه مسیحی و بر پایه ارزش‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی خود هستند و الگوی اتحادیه اسلامی و یا وحدت مسلمین نیز

می‌تواند براساس ساختار و شرایط دینی و منطقه‌ای و برخی خصیصه‌های بررسی شده در مقاله حاضر باشد.

وحدت مسلمین و اندیشه تقریب نیز در جهان اسلام، موافقان و مخالفانی دارد. موضوع اتحاد و وحدت مسلمین در دوره معاصر در اندیشه متفکرانی چون سیدجمال‌الدین اسدآبادی، سید قطب و رشید رضا وجود داشته است (اسدآبادی، بی تا: ۱۱۹؛ رشید رضا، ۱۹۹۶: ۸۱ و قطب، ۱۴۱۵: ۱۳۸). آنچه در مقاله بررسی خواهد شد، فرصت‌ها و چالش‌های وحدت مسلمین است. موضوع وحدت پیش‌ازاین در اندیشه نوسازی دولت از منظر اقبال لاهوری نیز وجود داشته است. وی خلافت را در عمل خاتمه یافته دانسته و آن را سد راه دولت‌های مستقل می‌دانست. از نظر وی برای ایجاد وحدت نخست کشورهای اسلامی باید به استقلال رسیده و پس از آن متحد شوند (اقبال، بی تا: ۸۲).

«سنه‌وری» در زمینه وحدت مسلمین باور داشت که وحدت در شکل دولت مرکزی واحد دستاوردهای زیادی برای ملت دارد (السنه‌وری، ۱۹۹۳: ۱۴۶). در نتیجه، در نگاه اقبال و سنه‌وری تشکیل و استقلال دولت و نظام سیاسی مقدم بر وحدت است. در گفتمان انقلاب اسلامی نیز این رویکرد مورد توجه قرار گرفته و با این تفاوت که رویکرد امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) درباره وحدت همچون نگاه اقبال و سنه‌وری بوده و علاوه بر آن نگاه مردم‌پایه داشته و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) نیز لازمه وحدت را تأسیس دولت و نظام سیاسی دانسته و رویکرد ایشان در این زمینه تمدن‌محور است.

وحدت و امنیت مسلمین از منظر رهبران انقلاب اسلامی

وحدت، از یک سو سبب اتحاد اسلامی و تشکیل امت واحده خواهد شد و از سوی دیگر، زمینه‌ساز امنیت مسلمین است. یکی از مهم‌ترین دلایل امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) برای تشکیل حکومت، تأمین وحدت و اتحاد امت اسلامی است (جمشیدی، ۱۳۷۸: ۴۳). از این جهت، موضوع وحدت و امنیت مسلمین همواره در کانون گفتمانی انقلاب اسلامی قرار داشته است.

امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه): ایشان درباره وحدت می‌فرمایند: «ما برای اینکه وحدت امت اسلامی را تأمین کنیم، برای اینکه وطن اسلام را از تصرف و نفوذ استعمارگران و دول دست‌نشانده آنها خارج و آزاد کنیم، راهی نداریم جز اینکه تشکیل حکومت بدهیم؛ تشکیل

حکومت برای حفظ نظام و وحدت مسلمانان است» (امام خمینی، ج ۵، ۱۳۶۸: ۴۳). به تعبیر امام(ره)، وحدت برای حفظ نظام و حکومت برای تأمین وحدت ضروری است (جمشیدی، ۱۳۷۸: ۴۸). از بایسته‌های مهم وحدت تشکیل حکومت و جمهوری‌های مستقل و آزاد است. بینش امام خمینی(رحمه‌الله‌علیه) این است که روابط کشورهای اسلامی، اگر معطوف به اشتراک عقیده، وحدت کلمه، ارزش، باورها و دیگر مشترکات باشد، اختلافات و زمینه‌های تفرقه کم‌تر می‌شود و هویت دینی ظهور می‌کند. امام خمینی(رحمه‌الله‌علیه) همواره وحدت را در تمام مراحل زندگی سیاسی و دینی خویش مدنظر داشته تمام اقشار و جوامع اسلامی را به وحدت دعوت می‌کرد. در بخش بعدی مقاله به فرصت‌ها و چالش‌های وحدت مسلمین از منظر امام خمینی(رحمه‌الله‌علیه) پرداخته خواهد شد.

امام خامنه‌ای(مدظله‌العالی): ایشان بر این باورند که ترقی و تعالی دنیای اسلام جز با انسجام اسلامی امکان‌پذیر نمی‌باشد: «در دایره‌ای وسیع، رمز پیروزی امت اسلامی وحدت کلمه است...» (امام خامنه‌ای، ۱۳۷۵). براساس اندیشه رهبران انقلاب اسلامی ایران، وحدت و اتحاد اسلامی زمینه امنیت است. در واقع، ملت‌های مسلمان با همکاری یکدیگر باید در جهان امنیت خود را مستحکم کنند (واثق و حسینی نصرآبادی، ۱۳۹۵: ۱۰۲). «امروز یکی از اهداف اساسی استکبار و امریکا در دنیای اسلام عبارت است از ایجاد اختلاف؛ بهترین وسیله هم ایجاد اختلاف بین شیعه و سنی است. می‌خواهند ما را با هم گلاویز کنند تا خیال خودشان را راحت کنند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۳). در نتیجه، از نگاه ایشان وحدت چنان اهمیتی دارد که آن را به‌عنوان مسئله‌ای راهبردی مطرح می‌کند.

پردازش داده‌ها و یافته‌های پژوهش

دولت اسلامی مرکب از جمهوری‌های مستقل و آزاد

جمهوری‌های آزاد و مستقل در راهبرد مبارزاتی امام خمینی(رحمه‌الله‌علیه) در راستای ایجاد وحدت جهانی اسلام بوده که از سوی ملت‌ها دست یافتنی است. امام به‌خوبی دریافته بود که استحکام و موفقیت «دولت بزرگ اسلامی» بستگی تام و تمام به همکاری جدی دولت‌های سرزمینی و تأسیس «جمهوری‌های آزاد و مستقل سرزمینی» دارد. در این زمینه می‌فرمایند «ما

می‌خواهیم که همه ممالک اسلامی اولاً در محیطی که خودشان هستند به حسب حکم اسلام بین حکومت و بین مردم مخالفت نباشد و همه با هم باشند... و همه متحد بشوند تا این که آسیبی برای آنها واقع نشود» (امام خمینی، ۱۳۸۶، ج ۱۳: ۹۸). منظور از وحدت و هماهنگی دولت - ملت در دولت‌های محیطی این است که رژیم ممالک اسلامی، براساس خواسته‌های واقعی ملت‌ها «اسلامی و ملی» بشوند و رژیم‌های طاغوتی ضددینی و ضدمردمی تبدیل به نظام اسلامی - ملی گردد تا «جمهوری‌های آزاد و مستقل» به معنای واقعی کلمه که در این کلام امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) آمده است تحقق پیدا کند. «وصیت من به همه مسلمانان و مستضعفان جهان این است که... در زیر پرچم پرافتخار اسلام مجتمع و با دشمنان اسلام و محرومان جهان به دفاع برخیزید و به سوی یک دولت اسلامی با جمهوری‌های آزاد و مستقل به پیش روید...» (امام خمینی، ۱۳۸۰: ۸۶ - ۸۸؛ ۱۳۶۸، ج ۲۱: ۴۴۸) و هرگاه این جمهوری‌ها در عمل شکل بگیرد، زمینه برای وحدت و امنیت بیش‌ازپیش فراهم خواهد شد.

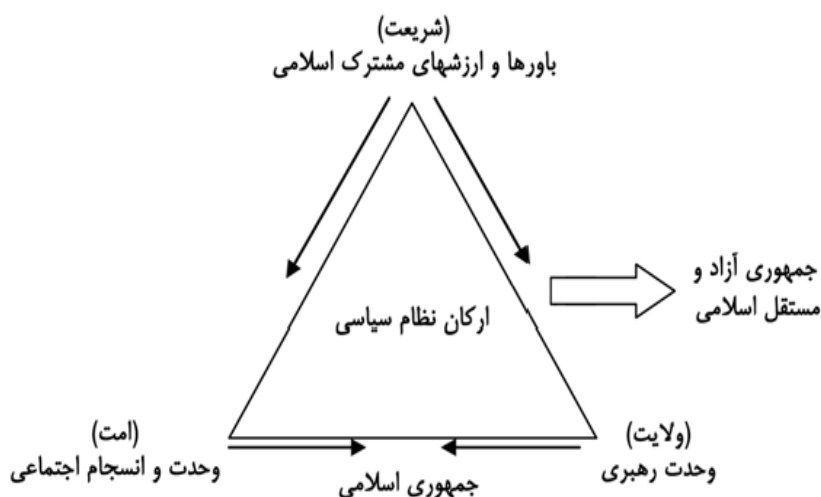
مفهوم دولت اسلامی واحد، مرکب از سه مفهوم وحدت، جمهوری آزاد و اسلام است (مقیمی، ۱۳۹۴: ۱۳۰). مراد از جمهوری‌های آزاد کشورهای اسلامی مستقل و آزاد از سلطه بیگانگان است (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۱۶: ۲۰۴). اتحاد جمهوری‌های اسلامی مستقل و آزاد است که مرکب از چند جمهوری تشکیل می‌شود. این جمهوری‌ها باید از سلطه و نفوذ بیگانه رها باشند، وحدت دولت‌ها و کشورهای اسلامی که جمهوری هستند بر محور استقلال و آزادی بنا شده که خمیرمایه آن ارزش‌ها و آموزه‌های اسلامی هست (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۱۶، ۲۱، ۲۲، ۱۸، ۸). آنچه در اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) برای اتحاد ممالیک اسلامی وجود داشته است، نخست باید جمهوری‌های مستقل و آزاد شکل بگیرند. اولین جمهوری مستقل و آزاد در ایران شکل گرفته است. بعد از جمهوری‌های اسلامی در یک‌یک کشورهای اسلامی و در مرحله بعد جمهوری‌ها با هم متحد شوند.

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بر این باورند که شکل‌گیری دولت اسلامی با «تشکیل جبهه متحد اسلامی» تحقق خواهد یافت. در این باره می‌فرمایند: «بدون‌تردید یکی از راهکارهای مهم در پیروزی بر مشکلات جهان اسلام و نیل به استقلال سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، تشکیل جبهه متحد اسلامی است (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۴: ۲۱). امروزه آنچه در مرحله‌بندی

تمدن اسلامی و تمدن‌سازی مدنظر رهبری وجود دارد گویای این موضوع مهم است. بنابراین، مقصود از واژه ترکیبی «دولت اسلامی مرکب از جمهوری‌های مستقل و آزاد» وحدت کشورهای اسلامی براساس اصول مشترک فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، فعالیت و اصول سیاست خارجی، نظامی، بسیج و بازارهای تجاری در قالب یک دولت اسلامی یا جمهوری‌های مستقل و آزاد هست.

مبانی و شاخصه‌های ایجابی الگوی اتحاد جمهوری‌های مستقل و آزاد

آنچه در شکل ترسیمی ذیل به صورت اضلاع مثلث نمایش داده شده است، عناصر و شاخصه‌های مقوم درجهت موفقیت و پیروزی جامعه اسلامی در سطح داخل را نمایش می‌دهد.

شکل ۱. اشکال و شاخصه‌های موفقیت داخلی جامعه اسلامی (مقیمی، ۱۳۹۴: ۱۳۲)

براساس شکل ترسیمی، برخی از مهم‌ترین شاخصه دولت‌ها برای حرکت به همگرایی و رهایی از استبداد داخلی به صورت مختصر اشاره می‌شود.

خدامحوری و باور دینی: اتکا بر قدرت لایزال الهی که به معنای پذیرش ولایت، خواست و قدرت خداوند است، باعث تقویت قدرت نرم می‌شود. خداوند متعال در قرآن کریم

می‌فرماید: «أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً» (بقره/۱۶۵): «به‌درستی که همه قدرت‌ها مخصوص خداوند است». از این رو، آیات قرآن کریم و روایات، فی‌نفسه و بالذات هیچ قدرتی جز خدا را به رسمیت نمی‌شناسند؛ زیرا انتشار قدرت و اقتدار در اسلام، از رأس به ذیل است؛ یعنی اقتدار اصلی از خداست؛ بر خلاف دیدگاه‌های مادی که اصالت حاکمیت را از آن بشر می‌دانند (زرشناس، ۱۳۷۸: ۲۳).

الگوسازی براساس آموزه‌های دینی، مانند تقویت اخلاص و معنویت، به تقویت اراده، اقتدار و صلابتی منجر می‌شود که شخص درمقابل تجاوز دیگران ایستادگی می‌کند. عمل برای رضایت خداوند باشد، شکست‌ناپذیر خواهد شد (ازغندی، ۱۳۸۹: ۱۸۸). شالوده‌شکنی نظم و ترتیب جهانی، کفرستیزی و مبارزه با نظام‌های مستکبر در سطح بین‌الملل، بر پایه سیاست خارجی بر هنجارها و ارزش‌ها، ضرورت صدور انقلاب اسلامی و حمایت از نهضت‌های ضدامپریالیستی جهان و جایگزین کردن واحد «امت» به جای «دولت - ملت» است. در نتیجه، منبع قدرت در نظام‌های اسلامی، الهی است و در صورت مغایرت با آن مشروعیت نخواهد داشت.

استقلال طلبی و سیاست نه شرقی و نه غربی: استقلال درمقابل وابستگی و تسلیم است. در اینجا منظور از استقلال قدرت تصمیم‌گیری و مقاومت در برابر ظلم و استکبار است. «ارزش حیات به آزادی و استقلال است» (امام خمینی، ۱۳۶۹، ج ۴: ۱۱۴)، که درمقابل وابستگی تعریف می‌شود (جمراسی فراهانی، ۱۳۷۴: ۲۴).

این ارزش بنیادین در بعد دینی - اعتقادی، قاعده نفی‌سبیل و برخی هنجارهای قرآنی، می‌تواند از بن‌مایه‌های استقلال‌طلبی باشد (یاسری، ۱۳۸۸: ۱۳۵).

از نتایج ضمنی روحیه استقلال‌طلبی، احساس نوعی شکست‌ناپذیری است (صفوی همامی، ۱۳۸۷: ۸۰). سیاست «نه شرقی نه غربی» و ارائه راه سوم و بدیل ازسوی امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) برای انقلاب اسلامی در عرصه بین‌المللی، تضمین استقلال جمهوری اسلامی بود (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۱۹: ۲۴۸ - ۲۴۲).

هدف از شعار نه شرقی - نه غربی، نفی سلطه بیگانه است، نه گسستن رشته ارتباط با دیگر کشورها، امروز نفی مناسبات سیاسی با کشورها به معنای نفی هویت کشور است (رمضانی،

۱۹۸۷: ۴۳۲). در نتیجه، استقلال‌طلبی بر اساس قاعده نفی سبیل قابل تفسیر است. سیاست خارجی انقلاب اسلامی مبتنی بر گفت‌وگو، مقاومت در برابر استکبار و گفت‌وگو، عدم مداخله در کشورهای اسلامی است. مقصود از شاخصه نه شرقی و نه غربی، یعنی سلطه و سیطره را نپذیرفتن و در مقابل کشوری را نیز به سلطه‌نگرفتن است.

بیداری اسلامی و آگاهی سیاسی: پیروزی انقلاب اسلامی به همه مسلمانان اثبات کرد که مسئله بازگشت به اسلام تنها یک نظر نبوده است، بلکه می‌تواند واقعیت هم داشته باشد (شیرودی، ۱۳۸۳: ۱۵).

امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) در این باره می‌فرماید: «باید همان‌طور که ایران قیام کرد و دماغ مستکبرین را به خاک مالید، تمام ملت‌ها قیام کنند و این فساد را به زیاده‌دان‌ها بریزند.» (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۱: ۶۳۳). در نتیجه، مقصود از بیداری و آگاهی سیاسی در اسلام، انحصار و محصور نبودن انقلاب اسلامی به ایران است. مقصود از جنبه عملی این شاخصه بازتاب و پخش نظریه انقلاب در زمینه معنویت، هویت و عزت است.

وحدت: از عواملی که می‌تواند کشورهای اسلامی را قدرتمند سازد و آنها را در برابر ابرقدرت‌ها مستحکم نگه داشته و امنیت واقعی را فراهم کند، وحدت دولت‌ها و سران دولت‌های اسلامی است.

«دولت‌های اسلامی باید به‌منزله یک دولت باشند، کأنه یک جامعه هستند... این آمال حاصل بشود که بین دولت‌های اسلامی از همه جهات وحدت پیدا بشود، امید است که به مشکلات خودشان غلبه کنند و یک قدرتی بزرگ‌تر از قدرت‌های دیگر در مقابل سایر قدرت‌ها باشند» (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۷: ۱۷۰ و ۱۹۹؛ ج ۸: ۳۰۷ - ۳۰۹؛ ج ۹: ۲۶۷ و ۵۴۶؛ ج ۱۳: ۳۴۴؛ ج ۱۵: ۴۵۱). امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این باره می‌فرماید: «بیباید وحدت اسلامی را عملی کنید. منشوری که همه علمای اسلام، همه روشنفکران دنیای اسلام، همه برجستگان سیاسی با اخلاص دنیای اسلام آن را تأیید و تصدیق کنند» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۵). برخی محققین به مصادیق وحدت بین مسلمین اشاره کرده‌اند. برای نمونه حمایت از مسلمانان لبنان و فلسطین، و همچنین پشتیبانی و حمایت از مسلمین و مستضعفان جهان توسط جمهوری اسلامی از مهمترین مصادیق آن است (برزگر، ۱۳۹۳: ۱۱۵). در نتیجه، هدف غایی و

نهایی وحدت، همگرایی فکری و وحدت عملی در سطح جغرافیایی و محیطی است. در جنبه نظری با وجود اختلاف عقیدتی و فکری در برخی عقاید و موارد، آراء و مسائل سیاسی، کشورهای اسلامی بر محور مشترکات اساسی گرد هم بیایند. در مقام عمل همانند اتحادیه اروپا عمل کنند و در مباحث سیاسی، اقتصادی، تجاری، فرهنگی، نظامی و دفاعی اقداماتی را بر اساس توافقنامه و معاهدات مشترک و مورد قبول و اجماع همه کشورها (جماهیر اسلامی) عمل نمایند.

نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری / استکبار ستیزی: در بیان این اهداف، امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) می‌فرماید: «ملت اسلام پیرو مکتبی است که برنامه‌های آن مکتب در دو کلمه لا تظلمون و لا تظلمون خلاصه می‌شود». ایشان بیان می‌دارد که زیر بار سلطه نرفتن، متضمن و مستلزم عدم وابستگی به ساختاری‌های قدرت سلطه‌گر و نیز عدم تعهد به قدرت‌های مستبد می‌باشد. در بیان این اصل می‌فرماید: «مسلمانان تحت سلطه کفار نباشند. خدا برای هیچ‌یک از کفار، سلطه بر مسلمانان قرار نداده است و نباید مسلمانان این سلطه کفار را قبول کنند» (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۱۴: ۶۸ - ۳۶). در نتیجه، آرمان و هدف انقلاب اسلامی در زمینه استکبارستیزی رد تسلط استکبار بر مسلمین است. در واقع، استکبارستیزی دو گونه است؛ نخست، مبارزه با مستکبران و سلطه‌گرانی که مهم‌ترین عامل استضعاف ملل هستند؛ دوم، حمایت و پشتیبانی از ملت‌های مستضعف که معلول ناآگاهی از یک‌طرف و خشونت ساختاری نظام سلطه از طرف دیگر می‌باشد (دهقانی، ۱۳۸۹: ۱۳۳).

در این خصوص، گفتنی است که دیپلماسی مقاومت در این زمینه کارآمدی داشته و کشورهای اسلامی را به موفقیت رهنمون خواهد کرد.

عدالت‌محوری: داعیه جمهوری اسلامی ایران، برقراری عدالت در سطح بین‌الملل است و اهداف خود را فراتر از مرزها جستجو می‌کند. امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) تصریح و تأکید می‌کند: «ما می‌خواهیم عدالت اسلامی در این مملکت برقرار کنیم... یک همچو اسلامی که عدالت‌محور باشد، اسلامی که در آن هیچ ظلمی نباشد...» (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۹: ۲۱).

در اصل‌های ۲، ۳، ۶، ۱۹، ۲۰، ۴۳ و ۱۰۷ قانون اساسی ایران، بر ارزش‌هایی چون عدالت، برابری و مساوات تأکید شده است. در خصوص عدالت گفتنی است که از مباحث مهم در دال

مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی قرار دارد. عدالت در کشورهای اسلامی و عدالت در جوامع مختلف دارای ابعاد نظری و عملی پیچیده است. امروزه نیز عدالت اجتماعی و مفهوم عدالت از واقعیت و آرمان انقلاب فاصله زیادی دارد. زمینه‌سازی وحدت کشورهای اسلامی بخشی از ابعاد آن را حل خواهد کرد.

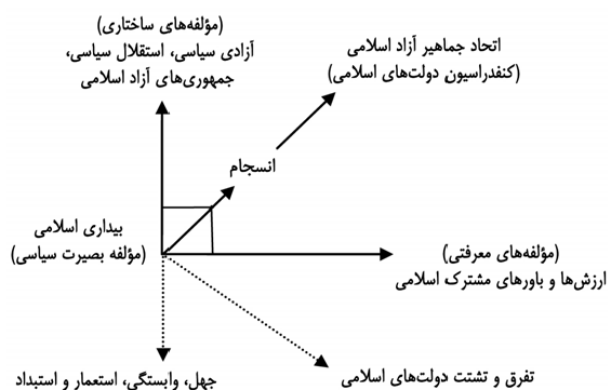
شکل زیر نمایانگر مبانی و شاخصه‌های ایجابی جهت تحول داخلی و حرکت به سمت تأسیس نظام اسلامی مبتنی بر شریعت اسلامی هست که عمل به آن در نظر و عمل، زمینه اتحاد اسلامی را فراهم می‌کند.

شکل ۲. اشکال و شاخصه‌های موفقیت داخلی جامعه اسلامی (ترسیم از نگارنده)

مبانی و شاخصه‌های سلبی الگوی اتحاد جمهوری‌های مستقل و آزاد

آنچه در شکل ترسیمی ذیل نمایش داده شده است، عناصر و شاخصه‌های موفقیت و افول یک جامعه را نمایش می‌دهد.

شکل ۳. اشکال و شاخصه‌های موفقیت داخلی جامعه اسلامی (مقیمی، ۱۳۹۴: ۱۴۱)

فاصله گرفتن از ارزش‌ها و مؤلفه‌های معرفتی: از دیدگاه امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)، فاصله گرفتن مسلمانان از اسلام زمینه نفوذ و انحراف را فراهم خواهد کرد «چنانکه کراراً اعلام خطر کرده‌ام اگر ملت اسلام بیدار نشوند... اگر اسلام واقعی که... ضامن سیادت و استقلال ملل مسلمان و کشورهای اسلامی می‌باشد، به دست عوامل و ایادی اجانب همین‌طور در زیر پرده سیاه استعماری پوشیده بماند، روزهای سیاه‌تر و نکبت‌بارتری برای جامعه اسلامی در پیش است» (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۲: ۴۸۸).

انحراف از اسلام، فاصله گرفتن از ارزش‌ها و التقاط آن با سایر مکاتب و جهان‌بینی‌ها، ضربه سنگینی بر اسلام و کشورهای اسلامی وارد کرده است. آنچه امروزه با عنوان انحطاط و عقب‌ماندگی مسلمین نام برده می‌شود، در نتیجه مؤلفه‌های معرفتی اسلام است که با انحراف و فاصله‌گیری از حق و حقیقت اتفاق افتاده است. تلاش متفکران مسلمان معاصر در پاسخ به این خلأ بوده است.

جدایی دین از سیاست: تفکر جدایی دین از سیاست است که این، خود دلیل مشکلات بسیار جوامع اسلامی است. امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) در این باره می‌فرماید: «در ذهن بسیاری، بلکه اکثری، بیشتر از مردم، بیشتری از اهل علم... این است که اسلام به سیاست چه کار دارد... آخوند چه کار دارد به سیاست (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۳: ۲۲۷).

براساس مراتبی که ذکر شد، منبع قدرت در حاکمیت اسلامی، الهی است. در نتیجه سیاست و قدرت زمانی مشروع است که الهی باشد. در نتیجه با کنار گذاشتن سیاست از اسلام و بالعکس، جهان اسلام دچار گرفتاری‌ها و انحطاط خواهد شد. کشورهای اسلامی بعد از فروپاشی خلافت اسلامی همواره از طرف حاکمان اسلامی و قدرت‌های بزرگ جهانی، در وضعیت دین‌زدایی از سیاست و سیاست‌زدایی از دین بوده‌اند. در نتیجه، این وضعیت مقطعی موفق و در مقطعی ناموفق بوده و آثار آن نیز تاکنون وجود دارد.

وابستگی: وابستگی دولت‌های اسلامی به ابرقدرت‌هاست: «این حکومت‌ها هستند که به واسطه روابطشان با ابرقدرت‌ها و سرسپردگی‌شان با ابرقدرت‌های چپ و راست مشکلات را برای ما و همه مسلمین ایجاد کردند» (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۱۳: ۸۳). وابستگی دولتمردان و حاکمان مسلمان در جهت حفظ وضعیت موجود بوده است. امروزه نیز برخی از حکام مرتجع

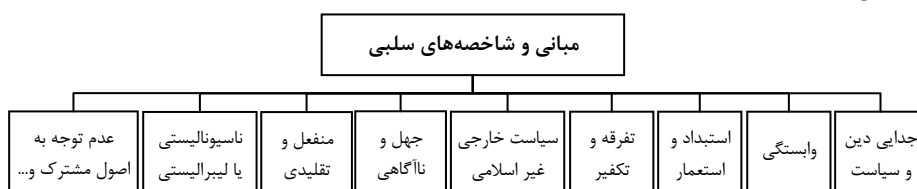
درصد حفظ روابط خود با قدرت‌های استکباری بوده‌اند. در نتیجه حاکمان برای حفظ منافع خود منافع مردم و «ملت‌ها» را فدا می‌کنند.

تفرق و فرقه‌گرایی: با فرقه‌گرایی، جهان اسلام هویت اساسی خود را از دست داده است. امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) حامی اصلی اتحاد و دوستی میان مسلمانان و ایجاد برادری میان مکتب‌های فکری مختلف بودند (زاهدی، ۱۳۸۳: ۱۸۴) و امروزه نیز انقلاب اسلامی بر این موضوع تأکید ویژه داشته و تفرقه را تهدید جدی می‌داند (عیوضی، ۱۳۸۷: ۱۵۷).

تفرقه و فرقه‌گرایی امروزه علاوه بر اینکه سبب واهمگرایی مسلمانان شده است، از سوی دیگر، زمینه رشد تکفیر و گروه‌های افراطی را فراهم کرده که در نتیجه امنیت جهان اسلام را به هم ریخته است. اتحاد و همگرایی سبب امنیت و آرامش خواهد شد.

استبداد داخلی: از نگاه امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) بخش عظیمی از نابسامانی‌های موجود در جهان اسلام ناشی از وجود حکام جور است: «این حکومت‌ها هستند که به واسطه روابطشان با ابرقدرت‌ها و سرسپردگی‌شان با ابرقدرت‌های چپ و راست مشکلات را برای ما و همه مسلمین ایجاد کردند» (امام خمینی، ۱۳۶۸، ج ۴: ۱۶۶).

شکل زیر مبانی و شاخصه‌های سلبی را نشان می‌دهد که دوری از شریعت اسلامی، ارزش‌ها و معارف توحیدی و عمل نکردن به مهم‌ترین اصول اسلامی، وحدت و همگرایی را دور می‌سازد.

شکل ۴. اشکال و شاخصه‌های موفقیت داخلی جامعه اسلامی (ترسیم از نگارنده).

جمهوری‌های آزاد و مستقل و امنیت همه‌جانبه امت اسلامی

مرزهای سیاسی در درون اسلام اعتبار ندارد و تشکیلات داخلی امت همه بر اساس ایمان دینی مشترک استوار است (لمبتون، ۱۳۷۴: ۵۴). دارالاسلام سرزمین‌هایی است که در قلمرو

حکومت اسلام هستند و احکام اسلام در آن سرزمین‌ها نافذ و شعائر و مظاهر دینی در آنها برپا می‌گردد (ضیائی بیگدلی، ۱۳۷۵: ۵۸). هنگامی که جزئی از این سرزمین مورد تجاوز دشمنان اسلام قرار گیرد، بر مسلمانان واجب کفایی است که به مقدار احتیاج در مقام دفاع برآیند و در صورت ضرورت، دفاع به صورت واجب عینی در خواهد آمد (عمید زنجانی، ۱۳۶۷: ۲۱۷) که بر همه مسلمانان تا بازگرداندن دوباره آن سرزمین به دارالاسلام، حتمی خواهد بود. در این دیدگاه پس از الحاق سرزمینی به دارالاسلام، امکان خروج آن وجود ندارد.

اگر امت اسلامی به سوی نقطه خداگونگی شروع به حرکت کند و تمام جریان‌های اقتصادی و برنامه‌ریزی‌های سیاسی خود را حول این حرکت تنظیم کند. انسجام و اتحاد شکل خواهد گرفت (علم‌الهدی، ۱۳۸۷: ۱۷۲). همگرایی اسلامی مهم‌ترین رویکرد نظری شکل‌گیری امت واحده است. هسته اصلی و درون‌مایه هر سیاست عام اسلامی، چه در جنگ یا صلح، مصلحت اسلام و مسلمانان و تأمین امنیت برای دعوت مسالمت‌آمیز و رفع و دفع تجاوز و تنبیه و سرجای خود نشانیدن متجاوز و نیز برقراری توازن قوا میان اسلام و دیگر ملت‌ها است. بنابراین مقصود اسلامی مستتر در جنگ، عبارت بود از حصول به شرایط صلح، عدالت و ایمان (برزنونی، ۱۳۸۴: ۱۴۸).

مهم‌ترین ابزار جمهوری اسلامی ایران، قانون اساسی است. جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر قانون اساسی برای اتحاد کشورهای اسلامی و جمهوری‌های اسلامی کوشش کند (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۵: اصل ۱۱).

صدور اندیشه و گفتمان انقلاب اسلامی در سرزمین‌های اسلامی با عدم رعایت اصل مداخله در امور داخلی کشورها و احترام متقابل و در راستای هدف امت واحده صورت می‌گیرد. راهبردی که امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) در عرصه نظام بین‌الملل در پیش گرفته بودند، حکایت از نوعی «آرمان‌گرایی واقع‌بینانه» داشت. آرمان امنیت امت مسلمان، ضمن تأکید بر امنیت، بهره‌گیری از قدرت در راستای منافع بشریت را مورد تأکید قرار می‌دهد.

رهنامه (دکترین) امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)، به نوعی تجلی‌بخش نظریه وحدت درعین کثرت بود. نظریه و رهنامه امام در راستای ارزشی واحد به نام اسلام قرار می‌گیرد. به تعبیر

1. Realistic Idealism

دیگر، اخلاق‌گرایی و قانون‌گرایی نیز در راستای قدرت و منافع ملی و اسلامی واقع می‌شود (دهشیری، ۱۳۷۸: ۳۳۶).

رویکرد امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) در صدور اندیشه انقلاب اسلامی برای وحدت و اتحاد امت اسلامی و استقرار حاکمیت اسلام و حکومت عدل جهانی است. آنچه در قالب تحلیلی پژوهش وجود دارد، امنیت امت اسلامی همانند زنجیره به هم متصل هست که در پی اتحاد امت مسلمان و با تأسیس جمهوری‌های مختلف در سراسر سرزمین‌های اسلامی تأسیس و تکمیل خواهد شد. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان اولین کشور برخاسته از دل اندیشه امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) «جمهوری مستقل و آزاد» است.

اگرچه ارائه مؤلفه‌ها و شاخص‌های امنیت‌ساز در اتحاد جمهوری‌ها در افق دولت اسلامی/ حکومت عدل جهانی به‌عنوان موضوع مستقل قابلیت تحقیق دارد و از حوصله این مقاله خارج است؛ تنها در حد مختصر، به مهم‌ترین روش‌ها و سازوکارهای تأمین امنیت اسلامی اشاره می‌شود. نخست، امنیت جمهوری اسلامی در زمینه سیاسی؛ که لازمه آن استقرار حکومت‌های مردم‌سالار دینی در کشورهای اسلامی است. دوم، امنیت در زمینه اجتماعی و فرهنگی؛ جنبش‌های نهضتی و مردمی مشترک برای مقابله با دشمن مشترک برای نمونه «بسیج ایران» و «حشدالشعبی عراق» از جمله آن هستند. سوم، امنیت در زمینه اقتصادی؛ ایجاد بازارهای مشترک اسلامی، تجارت مشترک و توجه و ارائه راهکار برای تعریف واحد پول مشترک و یکسان‌سازی آن جهت سرمایه‌گذاری و تأسیس بانک مشترک اسلامی است. چهارم، امنیت در زمینه نظامی - دفاعی؛ ایجاد ارتش‌های مشترک برای دفاع و استقرار امنیت جمهوری‌ها و آموزش‌های نظامی و رزمایش‌های دفاعی امنیتی در سطح جهان اسلام و تولید تسلیحات و تجهیزات نظامی مشترک در جهت خودکفایی مهم آن هستند. درنهایت، امنیت قضایی؛ تأسیس دستگاه قضایی در سطح جمهوری‌ها بوده و در موارد مهم تصمیم‌گیری کرده و مبانی آن مستخرج از حقوق اسلامی باشد.

انقلاب اسلامی، مدل جدیدی از حاکمیت و اداره جامعه در عصر کنونی را در جهان متبلور کرده است. اگر چه در بسیاری از کشورهای اسلامی به دلیل سلطه بیگانگان و نفوذ قدرت‌های بزرگ، در کشورهای اسلامی انحراف ایجاد شده و از سوی دیگر انقلاب اسلامی نیز در

کشورهای منطقه و فرامرزی تاثیر گذاشته است. امت اسلامی متأثر از بازتاب و پخش الگوی انقلاب اسلامی و آرمان بنیانگذار انقلاب اسلامی بصورت مستقیم و غیر مستقیم گفتمان انقلابی و امت گرایی دریافت کرده‌اند. با پیروزی انقلاب اسلامی، چرخشی آشکار در سیاست خارجی ایران رخ داد، و این چرخش و تغییر، تاثیر زیادی بر کشورهای اسلامی گذاشت. آنچه اساس سیاست خارجی گفتمان انقلابی را شکل داده مبتنی بر فقه اسلامی است و در فقه سیاسی اسلام اصلی به نام «حفظ دارالسلام» یعنی حفظ نظام اسلامی وجود دارد، حفظ نظام اسلامی در پرتو هویت دینی، امت گرایی و وحدت مسلمین قابل دست یابی است.

هدف اصلی سیاست خارجی انقلاب اسلامی / دیپلماسی نهضتی، تبلیغ و گسترش اسلام انقلابی و حمایت و پشتیبانی از نهضت‌های رهایی‌بخش در راستای تأمین امنیت دارالسلام است. بنا به تفسیر امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) نه تنها امنیت مردم مسلمان و امنیت جمهوری‌های اسلامی مستقل و آزاد از هم جدا نیستند، بلکه مرتبط با امنیت و منافع دیگر مسلمانان جهان نیز هست. بنابر این دیدگاه همانند تفسیر اسلام مفهوم «امت» جایگزین مفهوم «ملت» می‌شود و امنیت هریک از جمهوری‌های اسلامی مستقل و آزاد به امنیت کل جهان اسلام وابسته و مرتبط می‌شود. در نتیجه، حفظ دارالسلام و آرمان امنیت امت مسلمان مبنای تأمین امنیت هریک از کشورهای / سرزمین‌های اسلامی (ایران، عراق، سوریه، عربستان، لبنان، افغانستان، مصر، تونس، لیبی، یمن، پاکستان، بحرین و سایر کشورهای اسلامی) به‌عنوان تابعی از امنیت جهان اسلام است. دیدگاه امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) در رابطه با امنیت امت مسلمان، بیانگر آرمان امام (رحمه‌الله‌علیه) است. آرمان امام (رحمه‌الله‌علیه) در زمینه امنیت امت مسلمان در کشورهای اسلامی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، هدایت، حمایت و به سوی آن در حرکت بوده است. براساس تجربه تاریخی و نوآوری مختص و ویژه امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) ضرورت طرح و ارائه الگوی نوینی از قدرت فراملی را در راستای امنیت امت اسلامی دریافت و ارائه کردند. امام کوشش داشت تا با بازتعریف مقوله سیاست بر پایه مصالح دینی و دنیایی، مصالح جامعه مسلمین را با بازتولید مدل حکومتی عصر رسول‌الله از رهگذر آن تأمین کند. همانا مدل و الگوی مدنظر امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) «اتحاد جماهیر اسلامی» بود که در نتیجه و به واسطه آن امنیت مسلمین تأمین خواهد شد.

شکل ۵. قالب تحلیلی امنیت همه‌جانبه امت اسلامی و اتحاد جمهوری‌های مستقل و آزاد (ترسیم از نگارنده).

پیامدها و دستاوردهای پژوهش (نتیجه‌گیری)

هدف این پژوهش، شناسایی و تبیین شاخصه‌های آرمان امنیت امت مسلمان بود. پس از بررسی و مطالعه دقیق اندیشه رهبران انقلاب اسلامی و گفتمان انقلاب، فرصت‌ها و چالش‌های امنیت امت اسلامی شناسایی و تبیین شد. در پاسخ به سؤال اصلی مقاله، گفتنی است که موضوع امنیت امت مسلمان از گذشته تاریخی صدر اسلام و علی‌الخصوص پس از فروپاشی امپراتوری عثمانی / خلأ خلافت دچار مشکلات شد. موضوع امنیت مسلمین در میان متفکران مسلمان چاره‌اندیشی شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام مستقل / آزاد و بر پایه اسلام «اسلام سیاسی» امنیت امت اسلامی در اندیشه صدور انقلاب در نظر بنیان‌گذار انقلاب

اسلامی مورد توجه و تأکید قرار گرفت. براین اساس، امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه) موضوع تأسیس جمهوری‌های مستقل و آزاد را برای برپایی امت واحده و امنیت امت اسلامی مطرح کردند. امروزه نظریه مذکور در گفتمان انقلاب اسلامی به‌عنوان رهیافت امنیت همه‌جانبه امت مسلمین و پیش‌شرط تأسیس دولت اسلامی / اتحاد جمهوری‌های مستقل و آزاد دنبال می‌شود. یافته‌های این مقاله مؤید این واقعیت است که تحقق «اتحاد جمهوری‌های اسلامی مستقل و آزاد» پیش‌شرط تحقق «امنیت امت واحده اسلامی» است. وضعیت کنونی مناسبات حاکم بر نظام بین‌الملل مبتنی بر دولت‌های ملی و ظهور رویکردهای سلبی و واهمگرایی در جهان اسلام، از پسران‌ها و موانع جدی تحقق آرمان انقلاب اسلامی در این زمینه هستند. جمهوری اسلامی ایران برآمده از گفتمان انقلاب اسلامی به کانون رهبری «امت واحده» تبدیل شده است. نقش محوری ایران در مقاومت و هسته ژئوپولیتیک آن، توجه به موضوع «ام‌القری جهان اسلام» و مؤلفه‌های ایجابی «وحدت جمهوری‌ها» از مهم‌ترین پیشران‌های جمهوری مستقل و آزاد در کشورهای اسلامی بوده که با حرکت در جهت تأسیس جمهوری‌های مستقل و آزاد، مبانی نظری و عملی امنیت پایدار امت اسلامی تحقق خواهد یافت.

منابع

فارسی

۱. آیات قرآن کریم.
۲. امام خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۶۸)، *صحیفه نور*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۳. امام خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۰)، *وصیت‌نامه سیاسی - الهی*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، عروج.
۴. امام خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۴)، *جبهه واحد اسلامی*، پایگاه حوزه، مجله گلبرگ، شماره ۶۲.
۵. امام خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۴)، *بیانات رهبری برگرفته از سایت رهبر انقلاب اسلامی*، تاریخ دسترسی farsi.khamenei.ir: ۱۳۹۸/۱۰/۱۱.
۶. آقایی، داود و عقدایی، هدایت‌الله (۱۳۹۱)، *تحلیل نظری الحاق ترکیه به اتحادیه اروپا و موانع پیش رو*، مجله سیاست، دوره ۴۲، ش ۴.
۷. ابراهیمی، شهروز؛ ستوده، علی‌اصغر و شیخون، احسان (۱۳۹۳)، *بررسی تطبیقی رویکرد امنیتی اسلام با رویکرد رئالیسم و لیبرالیسم*، جامعه‌شناسی سیاسی، دوره ۲، ش ۱.
۸. احمدی، ظهیر (۱۳۸۸)، *مفهوم‌شناسی امت در قرآن و اجتماع*، پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، ش ۲.
۹. ازغندی، علی‌رضا (۱۳۸۹)، *چارچوب‌ها و جهت‌گیری‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: نشر قومس.
۱۰. اسدآبادی، سیدجمال (بی‌تا)، *عروه الوثقی*، ج ۱، برگردان (ترجمه) زین‌العابدین خلخالی (۱۳۸۹)، تهران: مهر.
۱۱. افتخاری، اصغر (۱۳۸۳)، *مرزهای گفتمانی نظریه اسلامی امنیت: گذر از جامعه جاهلی به جامعه اسلامی*، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هفتم، ش ۲۵.
۱۲. افتخاری، اصغر (۱۳۸۹)، *صلح و امنیت بین‌الملل*، رویکرد اسلامی، مجموعه مقالات اسلام و روابط بین‌الملل، به اهتمام حسین پوراحمدی، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).
۱۳. اقبال لاهوری، محمد (بی‌تا)، *احیای فکر دینی در اسلام*، ترجمه احمد آرام (۱۳۷۴)، تهران: فرهنگی.

۱۴. امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد و درجانی، حسین (۱۳۸۹)، امنیت در اسلام؛ مبانی و قالب فکری، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، ش ۵.
۱۵. امینیان، بهادر (۱۳۹۴)، نقش امنیتی اتحادیه اروپا در عرصه بین‌الملل: ضرورت‌ها و چالش‌ها، آفاق امنیت، سال ۸، ش ۲۷.
۱۶. ایرانی، مصیب (۱۳۸۸)، استراتژی وحدت ملی و انسجام اسلامی باتوجه‌به دیدگاه امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)، فصلنامه اندیشه تقریب، سال پنجم، شماره هجدهم.
۱۷. برزنونی، محمدعلی (۱۳۸۴)، اسلام؛ اصالت جنگ یا اصالت صلح؟، مجله حقوقی، نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست‌جمهوری، ش ۳۳.
۱۸. برژنسیکی، زیبگنو (۱۹۲۸)، در جستجوی امنیت ملی، ترجمه ابراهیم خلیلی (۱۳۶۹)، تهران: سفیر.
۱۹. بوزان، باری (۱۹۴۶)، چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت، ترجمه علیرضا طیب (۱۳۸۶)، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۰. بهشتی، سیدمحمد (۱۳۹۰)، مبانی نظری قانون اساسی، تهران: بقعه.
۲۱. جمراسی فراهانی، علی‌اصغر (۱۳۷۴)، بررسی مفاهیم نظری امنیت ملی، تهران: انتشارات دانشگاه پیام‌نور.
۲۲. جمشیدی، محمدحسین (۱۳۷۸)، ماهیت وحدت در اندیشه امام خمینی، نشریه کیهان فرهنگی، شماره ۱۵۶.
۲۳. جمشیدی، محمدحسین و محمدی، احسان‌الله (۱۳۸۹)، مبانی تحقق وحدت حوزه و دانشگاه از دیدگاه امام خمینی (ره)، فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی، سال چهاردهم، ش ۱.
۲۴. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵)، ولایت فقیه و ولایت فقاقت و عدالت، قم: اسرا.
۲۵. جوان آراسته، حسین (۱۳۷۹)، امت و ملت نگاهی دوباره، فصلنامه حکومت اسلامی، ش ۲، پیاپی ۱۶.
۲۶. خسروی، علی‌رضا (۱۳۹۱)، مکتب امام خمینی (رحمه‌الله‌علیه)، تهران: ابرار معاصر.
۲۷. دری نجف‌آبادی، قربانعلی (۱۳۷۹)، نگاهی به امنیت از منظر امیر مؤمنان (ع)، فصلنامه حکومت اسلامی، سال پنجم، ش ۱۸.
۲۸. دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۸)، بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی ایران در روابط بین‌الملل، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۹. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۸۹)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: نشر سمت.
۳۰. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال و فرازی، مهدی (۱۳۹۱)، بیداری اسلامی و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال نهم، ش ۲۸.
۳۱. رشیدرضا، محمد (۱۹۹۶)، الخلافه و سلطه الامامه، ترجمه وجیه کوثرانی، بیروت: دارالطبیعه.
۳۲. رضانی، روح‌الله (۱۹۸۷)، چارچوب تحلیلی برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، ترجمه حسین طیب، تهران: نشر نی.

۳۳. زاهدی، زاهد (۱۳۸۳)، **اسلام و جهانی‌سازی**، گزیده مقالات همایش اندیشه امام خمینی (س) در نگاه اندیشمندان جهان، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
۳۴. زرشناس، شهریار (۱۳۷۸)، **اشاراتی درباره‌ی لیبرالیسم در ایران**، تهران: سازمان انتشارات کیهان.
۳۵. السنهوری، عبدالزاق احمد (۱۹۹۳)، **فقه الخلافه و تطورها لتصحیح عقبه امم شرقیه**، قاهره: المصریه للکتاب.
۳۶. شایگان، فریبا (۱۳۹۱)، **امنیت پایدار از دیدگاه مقام معظم رهبری**، فصلنامه آفاق امنیت، سال پنجم، ش ۱۴.
۳۷. شریعتی، علی (۱۳۸۲)، **امت و امامت در مجموعه آثار**، تهران: آزمون.
۳۸. شیرودی، مرتضی (۱۳۸۳)، **جهانی شدن و حکومت جهانی اسلام**، مجله قیاسات، شماره ۳۳.
۳۹. صباغیان، علی (۱۳۹۲)، **امنیت انسانی و دفاع همه‌جانبه**، مطالعات راهبردی، ش ۶۲.
۴۰. صفوی همامی، یحیی (۱۳۸۹)، **وحدت جهان اسلام و چشم‌انداز آینده**، مجله سپهر، دوره نوزدهم، ش ۷۴.
۴۱. صفوی همامی، حمزه (۱۳۸۷)، **کالبد شکافی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران**، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).
۴۲. ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۷۵)، **اسلام و حقوق بین الملل**، تهران: گنج دانش.
۴۳. طباطبایی یزدی، سیداحمد (۱۳۹۴)، **الگوی امنیت نرم از دیدگاه قرآن**، تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع).
۴۴. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۳۸)، **المیزان**، قم: انتشارات اسلامی.
۴۵. عمید زنجانی، عباسعلی (۱۴۲۱)، **حقوق اساسی**، تصحیح ابراهیم موسی زاده، تهران: خرسندی.
۴۶. عمیدزنجانی، عباسعلی (۱۳۶۷)، **فقه سیاسی**، جلد سوم، تهران: امیرکبیر.
۴۷. عبوضی، محمد رحیم (۱۳۸۷)، **آسیب شناسی انقلاب اسلامی ایران**، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۴۸. فرانکل، جوزف (۱۹۷۲)، **نظریه معاصر روابط بین الملل**، ترجمه وحید بزرگی (۱۳۷۱)، تهران: اطلاعات.
۴۹. فیروزآبادی، حسن (۱۳۹۱)، **امنیت پایدار در مکتب امام خمینی (رحمه‌الله علیه)**، تهران: بی‌نا.
۵۰. قادری کنگاوری، روح‌الله (۱۳۹۷)، **نقش نیروهای منطقه‌ای سپاه پاسداران در تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران**، فصلنامه آفاق امنیت، سال یازدهم، ش ۴۰.
۵۱. قاسمی، بهزاد (۱۳۹۷)، **ژئوپولیتیک محور مقاومت و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران؛ براساس گفت‌وگو**، فصلنامه آفاق امنیت، سال یازدهم، ش ۳۸.
۵۲. قاسمی، فرهاد (۱۳۸۶)، **بررسی مفهوم امنیت در سیاست تازه بین‌الملل**، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، ش ۲۴۵ و ۲۴۶.
۵۳. **قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۵)**، تدوین جهانگیر منصور، تهران: دوران.
۵۴. **قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۵)**، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۵۵. قطب، سید (۱۴۱۵)، نحوه مجتمع اسلامی، بیروت: دارالشرق.
۵۶. کاظمی علی‌اصغر (۱۳۷۰)، نظریه همگرایی در روابط بین‌الملل، تهران: قومس.
۵۷. لک زایی، نجف و دیگران (۱۳۹۱)، امنیت ملی و دولت اسلامی از منظر فقه شیعه، فصلنامه سیاست متعالیه، سال ۴، ش ۱۴، پاییز، صفحات ۴۱ - ۶۱.
۵۸. لک‌زایی، نجف (۱۳۸۹)، فلسفه امنیت از دیدگاه امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۴۹.
۵۹. لمبتن، ان، کی اس (۱۳۷۴)، دولت و حکومت در اسلام، تهران: عروج.
۶۰. مردن، سیمون (۱۳۷۹)، تقابل فرهنگی در روابط بین‌الملل اسلام و غرب، ترجمه احمد علیخانی، تهران: آرین.
۶۱. مقیمی، غلامحسین (۱۳۹۴)، مؤلفه‌های معرفتی و ساختاری سرمایه اجتماعی اسلام در مورد تحقق اتحاد جماهیر آزاد اسلامی از منظر امام خمینی (رحمه‌الله علیه)، فصلنامه سیاست متعالیه، سال سوم، ش ۸.
۶۲. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۶۳. میرعرب، مهرداد و سجادی، سیدعبدالقیوم (۱۳۷۹)، نیم‌نگاهی به مفهوم امنیت، فصلنامه علوم سیاسی، ش ۹.
۶۴. نقیب‌زاده، احمد (۱۳۸۲)، اتحادیه اروپا از آغاز تا کنون، تهران: قومس.
۶۵. نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی - امنیتی، تهران: سنا.
۶۶. وائق، محمود و نرجس سالدات حسینی نصر آبادی (۱۳۹۵)، بررسی مفهوم و جایگاه امنیت و دفاع در اندیشه امام خمینی (ره)، سیاست دفاعی، دوره ۲۴، ش ۲، صفحات ۸۹ - ۱۱۸.
۶۷. وطن‌دوست، رضا (۱۳۸۶)، نگاهی به امنیت در آموزه‌های اسلامی، مجله تخصصی هیات و حقوق، ش ۲۵.
۶۸. ولایتی، علی‌اکبر و محمدی، سعیدرضا (۱۳۸۹)، تحلیل تجارب همگرایی در جهان اسلام، فصلنامه دانش سیاسی، سال ششم، ش ۱.
۶۹. هندیانی، عبدالله (۱۳۸۶)، بررسی تحولات مفهومی امنیت در محیط امنیتی، فصلنامه دانش انتظامی، سال نهم، ش ۳.

انگلیسی

1. Deutsch, Carle (1978), Political community and norl, Allantiara.
2. Etzioni, A. (1965). Political unification: A Comparative Study of Leaders and Forces. NewYork: Holt. Rinehart and Winston.
3. Katzenstein, P., Keohane, R.O. and Krasner, S. (1998), "International Organization and the Study of World Politics," International Organization 52(4)

4. Risse-Kappen, T., ed. (1995), Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures, and International Institutions. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Schmidt, B.C. (2002), "On the History and Historiography of International Relations," in W. Carlsnaes, T. Risse and B.A. Simmons (eds), Handbook of International Relations. London: Sage.
6. Snyder, J. (1991), Myths of Empire. Ithaca, NY: Cornell University Press.